

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ФОРМ, ЯК ЗАСОБУ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті розкриваються різноманітні народні фольклорні форми, які виступають специфічними засобами екологічного виховання дошкільників. Наголошується на важливості ознайомлення майбутніх вихователів дошкільних закладів з виховними засобами українського народу. Підкреслюється значення застосування педагогічних ідей народу в сучасній науково-педагогічній практиці.

Ключові слова: етнопедагогіка; народні фольклорні форми; виховні засоби; підготовка майбутніх вихователів; екологічне виховання дошкільників.

Актуалізація екологічної освіти, її органічне поєднання з національною історією і народними традиціями наразі обґрунтовується Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ ст.), «Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ столітті», законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та іншими державними документами. Окремі складові процесу екологічного виховання дошкільників входять до кола актуальних питань сучасної педагогічної освіти майбутніх педагогів. Зокрема, різні теоретичні та методичні аспекти екологічної підготовки майбутніх педагогів знайшли своє відображення у сучасних працях Т. Анісімової, О. Біди, В. Бобрицької, В. Вербицького, Н. Лисенко, Г. Пустовіт та ін.

Опрацювання джерельної бази дає підстави стверджувати, що насичення усіх складових сучасної методичної системи у вищих навчальних закладах безцінними педагогічними надбаннями українського народу, створює передумови для ефективного процесу екологічного виховання дітей дошкільного віку. Народна

педагогіка є одним із могутніх і невичерпних джерел сучасної педагогічної науки, з якими повинні бути ознайомлені майбутні вихователі [1, 341]. Однак і до цього часу багато аспектів цієї проблеми залишаються або недостатньо вивченими, або ж їх вирішення не можна вважати задовільним з огляду на здобутки сучасної етнології. Тому одним із головних завдань підготовки майбутніх вихователів до екологічного виховання дошкільників, є знання різноманітних українських фольклорних форм, які виступають виховними засобами. На нашу думку, їх вивчення є вкрай важливими, адже вони суголосні природовідповідному розвитку дитини.

Мета статті полягає у визначенні особливостей використання майбутніми вихователями українських фольклорних форм в екологічному вихованні дошкільників. У меті конкретизовані завдання:

- розкрити виховне значення народних ігор, народного календаря, закличок, пестушок, забавлянок, прислів'їв, приказок та загадок у процесі екологічного виховання дошкільників;

- розкрити готовність майбутніх вихователів до використання українських фольклорних форм в екологічному вихованні дошкільників.

Одним із важливих виховних засобів етнопедагогіки є народні ігри та забави. Українському народові завжди була притаманна культура руху, в основу якої був покладений фізичний розвиток дітей і здоровий спосіб життя. Дітей привчали до рухливого способу життя під час різних видів діяльності, під час відпочинку, свят, а також під час виконання різних обрядів. Основою рухливого способу життя була народна гра, яка вимагала суворого дотримання правил, виконання ігрових дій та ролей, які брали на себе діти. У цьому полягала виховна цінність народної гри.

Велика навчальна та виховна цінність гри була розкрита багатьма педагогами: К. Ушинським, А. Запорожцем, В. Давидовою, М. Михайленко та ін. Зокрема, К. Ушинський вказував на те, що на народні ігри слід звертати увагу, розробляти це джерело, створювати і організовувати з них могутній виховний засіб. Дослідники слов'янського фольклору, українські письменники та вчені в галузі етнопедагогіки – Л. Українка, О. Пчілка, І. Франко, Б. Грінченко, М. Стельмахович, В. Бойко, К. Виноградов, Г. Довженок та ін. – ставилися до ігор

малих форм з такою ж повагою, як і до ігор більшого розміру. Ці ігри якнайбільше відповідають психологічним можливостям дітей дошкільного віку – невеликі твори з динамічним змістовим компонентом діти швидко запам'ятовують і тому активно застосовують у вільному спілкуванні в години дозвілля, що сприяє їх значному поширенню в дитячому середовищі [4, 8-21].

Ігри та забави, як основу народної дидактики, науковець М. Стельмахович виділив однією із складових української етнопедагогіки. Ігри та забави, наголошував науковець, охоплюють найрізноманітніші аспекти: народознавчий, мовленнєвий, природничий, математичний, оздоровчий, пізнавальний, естетичний. Унікальність народної гри полягає у формуванні етично стійкої та інтелектуально розвинутої особистості [7, 32].

Унікальність спадщини українського композитора, етнографа, педагога В. Верховинця полягає в інтеграції різних видів мистецтв. Особливо педагогічно цінним автор вважав музичні ігри, супроводжувані пісню. «Хай малеча – писав він – бавиться, співаючи, і хай співа, граючись» [2, 25]. На думку педагога, естетично ідеальною є така система виховання, в якій творчий розвиток дітей здійснюється на основі гуманістичної традиції. Доцільність використання з цією метою саме музичних ігор вчений пояснював психолого-фізіологічною природою дитини (бажання рухатись, співати, самореалізовуватись у грі), а також етнічними особливостями українського народу, зокрема його музикальністю [5, 153]. Теоретичні положення щодо проведення ігор В.Верховинець блискуче втілював у детально розроблених ігрових сценаріях, реалізувавши принципи науковості, наступності, природовідповідності (репертуарно-методичний посібник «Весняночка») [5, 152-154].

Взаємозв'язки людини з природою, навколишнім середовищем глибоко і всебічно осмислювалися та фіксувалися народом у датах, урочистостях народного календаря. У його традиціях і звичаях сконцентрована багатогранна філософська думка, пізнавальне і виховне значення якої важко переоцінити. Так, суттєве виховне значення мають народні філософські ідеї, що лежать в основі традицій і звичаїв календаря: безкінечність світу, безперервність і вічність життя та його

постійне оновлення, циклічність природних явищ, всепроникність сонячної енергії, Сонце як джерело життя, Земля як годувальниця всього живого, взаємозв'язок людини і природи Всесвіту та інше. Традиції, звичаї та обряди, які супроводжують дати, свята та інші урочистості народного календаря, передбачають різні види діяльності, що відповідають біоритмам природи і людини. Це першооснова забезпечення гармонійності між природою та людиною [6, 230]. Так, календарні обрядові пісні тісно пов'язані з трудовою діяльністю людей, календарними циклами у природі, святами які на той час мали на меті задобрювати божества та сили природи для того, щоб вони сприяли гарному врожаю, худобі, бджільництву, рибальству та ін. [9, 234-560].

Найцікавішими в українському фольклорі є календарні пісні зимово-новорічного циклу. Вони виділяються найвиразніше. Серед них – це колядки і щедрівки. Як правило, такі пісні є величальними піснями і походять вони із глибини до християнської давнини, які були приурочені до одного з головних свят наших пращурів – дня зимового сонцестояння, сонцевороту, яке в їх уяві знаменувало поворот на «весну», перемогу життєдайної сили Сонця, світла і життя над зимою і тимчасовим змертвінням у природі [9, 234-560]. Загалом народні колядки і щедрівки стійко зберігали, а тому й донесли до нашого часу притаманні їм архаїчний зміст і поетичну форму. За визначенням учених, саме в Україні найкраще і найповніше зберігся цей вид народної поетичної творчості.

Серед календарних пісень весняного циклу – це звичайно веснянки; серед пісенних творів перехідної пори – між весною і літом – русальні і найвиразніші – це пісні літнього циклу – купальські, петрівочні, жнивварські [9, 234-560]. Троїцько-русальна обрядовість знаменувала завершення весняного і початок літнього календарного циклу. В основі її лежали культ рослинності, магія календарного циклу. Завершував землеробський рік св. Дмитро – осіннє свято аграрного календаря.

Як бачимо, активізація екологічного виховання, підвищення його ефективності можуть здійснюватися на основі застосування педагогіки народного

календаря, яка має на меті прищепити людині з найменшого віку поваги та любові до природи, розкрити її значущість.

Отже, особливе значення у підготовці майбутніх вихователів до екологічного виховання дошкільників, має оволодіння знаннями про народний календар. Адже, навчання народного календаря поєднує раціональне знання про природу, народні звичаї, норми суспільної поведінки.

У своїй монографії дослідник Г. Довженок наголошував, що український дитячий фольклор є одним із дієвих виховних засобів народної педагогіки. На думку іншого дослідника фольклору Ю. Круглова, зразки народної творчості виховують у людини високе почуття любові до рідної землі, природи; вони є своєрідним «моральним кодексом народу». Використання компонентів української народної творчості може здійснити ефективний вплив на повноцінний розвиток особистості дошкільника – розвиток його емоційної сфери, становлення національної самосвідомості, розуміння глибинних витоків взаємозв'язку людини з природою (Ю. Круглов).

Доцільним у курсі підготовки майбутніх вихователів буде вивчення фольклорних творів для дошкільників. Дитячий фольклор одухотворяє природу, наділяє її ознаками доброти, злагоди, ніжності. Завдяки фольклорним творам діти часто сприймають, як живі предмети, явища природи – ліс, річку, дерева, струмки тощо. Є окремі жанри фольклору, яким ці ознаки одухотворення особливо властиві. Це стосується зокрема закличок. Заклички до дощу, сонця, весни, хмар, теплої погоди пробуджують у дітей, відчуття спорідненості з природою, формують у них бережливе ставлення до неї. У багатьох закличках поєднується суто дитяче, одухотворене ставлення до сил і явищ природи, турбота про рідну землю, в яку вкладають ті, хто на ній працює, дуже багато праці, енергії і теплоти душі. Частина закличок має форму звертання до рослин, тварин, комах, птахів, надприродних істот. Такі заклички відіграють важливу роль у спілкуванні дітей із світом живого. Заклички, що співаються дітьми, сприяють їх єднанню з праукраїнською природою [6,130].

Народні фольклорні ігри та інші жанри традиційно-народної усної творчості часто застосовувалися дітьми в процесі вільних ігор на природі. Зокрема, весною принагідно співаються веснянки-заклички («Вийди, вийди, сонечко!»). Переважна більшість примовок в українському фольклорі пов'язана з водою («Іди, іди, дощику!»). Примовки були одним із шляхів передачі на підсвідомому рівні наступному поколінню елементів духовності нації. Розмаїття народних ігор, що завжди відрізнялися динамічністю, поєднанням інтонацій та рухів, імпровізаційною можливістю, притаманною їм емоційністю, оптимістичним характером, сприяли розвитку творчої фантазії, винахідливості дитини, формуванню її як творчої особистості [4,8-21].

По-різному відкривали перед дитиною світ природи численні пестушки й забавлянки. Пестушки – коротенькі пісеньки, якими дорослі забавляють дитину у важливі для неї моменти життя. Така пестушка як «Печу-печу хліб», записана етнографом К. Авдєєвою 1842 року на території України, вчить бережливо ставитися до хліба, до землі, що дає врожаї [3, 86]. Педагогічною наукою доведено, що завдяки пестушкам, батьки підбадьорювали своїх дітей, заохочували до певної діяльності, а також створювали хороший настрій. У забавлянках східних слов'ян враховувався природний потяг малят до всього, що було пов'язано із тваринами.

Виховне значення мають малі фольклорні жанри, влучні вислови й афоризми, примовки, приказки, прислів'я, скоромовки, загадки. Це – своєрідна художня форма передачі молоді узагальненого досвіду народу, народної культури, етики, моралі, народних звичаїв і традицій, дбайливого ставлення до природи, землі, поваги до батьків, старших людей [10, 115]. Широко використовувалися українським народом прислів'я та приказки про рослини та тварин. Прислів'я і приказки відображають тісний зв'язок між явищами природи і погодою, що засвідчує спостережливість наших предків [8, 5-28].

Науковець Є. Сявавко зауважувала, що, писемні літературні джерела епохи Київської Русі, дозволяють нам до певної міри визначити, які саме виховні функції виконував той чи інший жанр фольклору. Так, зауважує автор, цікавим і

своєрідним фольклорним жанром є прислів'я і приказки – стислі крилаті вислови, в яких сконцентовано житейську мудрість і філософію народу. Своїм мовним багатством і змістовим розмаїттям українські прислів'я і приказки охоплюють усі сторони життя людини, її погляди на світ, суспільні явища. [8, 5-28].

Про національний спосіб мислення, сприймання дійсності свідчать українські загадки, яким властива точність вираження думки, метафоричність і дотепність народного мислення, незвичайні повороти думки. З давніми космогонічними поглядами пращурів українського народу пов'язане обожнювання Веселки, Блискавки, Грому, Вітру, Морозу та інших природних проявів. Їх вважали добрими духами предків, що втілились у творчі сили природи. Згідно з пануючим у язичників культом предків, одухотвореним силам природи поклонялися, зверталися до них із проханням. Фольклорні загадки про відповідні природні явища вміщують у своєму змісті анімістичний світогляд їх творців. Анімістичний світогляд, за поясненням С. Килимника, це такі уявлення людей, згідно з якими «вся природа, жива й нежива, має душу, і людина своїми магічними діями може впливати на природні й надприродні сили...» [4,8-21].

Як бачимо, за допомогою фольклору активізується взаємодія дитини з навколишнім світом, створюються умови для пізнавальної активності щодо дослідження природних явищ, що є важливою умовою для екологічного виховання дошкільників. Народні знання привчають дітей глибоко розуміти природу рідного краю, пізнавати невідомі ще особливості тваринного і рослинного світу. Зазначені аспекти виступають підґрунтям для визначення загальних теоретичних положень про можливість включення етнопедагогіки у систему екологічного виховання з метою розробки та апробації методики використання різноманітних фольклорних форм в екологічному вихованні дошкільників.

Отже, аналіз джерельної бази дав підстави стверджувати, що складові компоненти виховного потенціалу етнопедагогіки (народні ігри, народний календар, пестушки, забавлянки, потішки та ін.) мають стати однією з частин екологічного виховання дошкільників. При цьому забезпечення ефективності виховного процесу

залежить від знань майбутніми вихователями змісту усіх складових етнопедагогіки та умінь реалізовувати його у відповідних формах і методах.

Література

1. Андреева Т. Т. Витоки методики ознайомлення дітей з природою. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць за матеріалами всеукраїнської наук.-практ. конф., 25-26 листоп. 2006 р. / М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук. – Вип. 9. – Київ, 2006. – С. 3, 341-342.
2. Верховинець В. М. Весняночка. Ігри з піснями для дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку. / За ред. В. М. Верховинця. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – К.: Музична Україна, 1973. – 341 с.
3. Гаврилюк Н. К. Картографирование духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Гаврилюк Н. К. – К., 1981. – 279 с.
4. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва // Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко. – Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2009. – С.8-21
5. Лещенко М. П. Щастя дитини – єдине дійсне щастя на землі: До проблеми педагогічної майстерності: навч.-метод. посіб. / Лещенко М. П. – К.: АСМІ, 2003. – Ч 1, 2. – С. 121-128 153, 154, 162.
6. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Наук.-дослідн. ін-т українознавства МОН України Націон. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова / Руденко Ю. – К.: Вид-во імені О. Теліги, 2003. – 328 с.
7. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / Стельмахович М. Г. – К.: Рад. шк., 1985. – С. 32.
8. Сявавко Є. І. Українська етнопедагогіка у її історичному розвитку / Сявавко Є. І. – Наукова думка, 1974. – С. 5-44

9. Українське народознавство: навч. посіб. / За ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Коринь. – Львів: Фенікс 1994. – С. 569.

10. Черепанова С. О. Філософія родознавства: навч. посіб. / Черепанова С. О.; передмова В. Г. Скотного. – К.: Знання, КОО, 2008. – С. 115.

В статье раскрываются разнообразные народные фольклорные формы, которые выступают специфическими средствами экологического воспитания дошкольников. Поднимается один из важных аспектов ознакомления будущих воспитателей дошкольных заведений с воспитательными средствами украинского народа. Подчеркивается значение применения педагогических идей народа в современной научно педагогической практике.

Ключевые слова: этнопедагогика; народные фольклорные формы; воспитательные средства; подготовка будущих воспитателей; экологическое воспитание дошкольников.

Resume: Different national folklore forms, which are the specific ways of ecological upbringing of pre-schoolers are developed in the article. The importance of future teachers' acquaintance in the educational means of Ukrainians is defined. The significance of national pedagogical ideas usage in modern scientific-pedagogical practice is underlined.

Key words: ethnopedagogic, national folklore forms, educational means, future teachers', preparation, ecological upbringing of pre-schoolers.

